

je, Gaigalinės 1-oje ir kt. Juos galima skirti II tūkstantmečio pr. m. e. pradžiai. Puodų tipai, ornamentika (horizontalių bei susikertančių linijų motyvai) taip pat neprieštarauja tokiai datai. Mūsų rastiesiems visai artimas Kreičių vėlyvojo neolito kapinyno antrosios grupės kapų inventorių ir laidojimo būdas, kuriuos autorius F. Zagorskis datuoja II tūkstantmečio pr. m. e. viduriu (34, p. 18), taip pat vėlyviesiems Zveiniekų kapinyno kapams (12, p. 22—23), Abuoros bei Kvapanų II gyvenviečių kultūrinuose sluoksniuose aptiktiems vėlyvojo neolito kapams (59, p. 43—54). I. Lozės nuomone, nors visi Abuoros kapai galėtų būti laikomi vėlyvojo neolito laikotarpio, bet jų chronologija skiriasi: ankstyvesniuose mirusieji laidoti suriesti, o vėlyvesniuose — aukštiešni. Tačiau mūsų rasti kapai labai skiriasi nuo Tamulos, Ardaus, Kunilos ir kitų Estijos kapų (60, p. 80—100; 15, p. 53—65), taip pat ir nuo šio tipo vidurio Lietuvos, pvz., Plinkaigalio (žr. p. 15), kapų, kurie, kaip ir minėti estų, skirtingi ankstyvųjų virvelininkų arba Pabaltijo laivinių kovos kirvių kultūrai. Taigi Rytų Pabaltijyje aptinkame seriją vėlyvojo neolito kapų, panašių ir laidosena, ir įkapėmis. Visi autoriai vieningai laiko juos priklausančiais vėlyvajam neolitui (datuojami III tūkstantmečio pr. m. e. pačia pabaiga—iki II tūkstantmečio pr. m. e. vidurio).

Jau minėti Duonkalnio neolito kapams artimi ochra dažytieji buv. Rytprūsijoje, deja, aptikti atsitiktinai, nesusieti su kitais archeologiniais paminklais. Įvairūs autoriai juos datuoja labai skirtingai — nuo mezolito pabaigos iki žalvario amžiaus pradžios (61, p. 30; 62, p. 116; 56, p. 198; 63, p. 323). Kai kurie kapai gali būti laikomi priklausančiais ir mezolito pabaigai — ankstyvajam neolitui, bet dalis jų, kaip ir mūsų Duonkalnio, be abejo, skirtingi vėlyvajam neolitui ir liudija, jog senųjų medžiotojų laidojimo tradicijos išlikusios jau su virveline keramika siejamose kultūrose.

ANTROPOLOGINIAI TYRIMAI

G. CESNYS

Neolito antropologiniais radiniais iki šiol labai galėjome pasigirti: buvo aprašyta Rešketos ir Virvytės santakoje, Telšių raj., suardytame kape rasta raudonų dažų prisigėrusi moters kaukolė (10, p. 14), datuota vėlyvuju neolitu, ir Turlojiškės durpyne, Kapsuko raj., iškasta kaukolė (64, p. 209), kurią ankstyvesnieji tyrinėtojai manė priklausius šukinės duobelinės keramikos gamintojui, nors kape neaptikta puodų šukių, o tik rago dirbinių. Turlojiškės radiniai

greičiausiai skirtini neolitinei Nemuno kultūrai (9, p. 188). Taigi apie naujojo akmens amžiaus Lietuvos gyventojų fizinį tipą beveik nieko negalėjome pasakyti, tekdavo remtis vien kaimynų, ypač latvių ir estų, antropologine medžiaga. Tik paskutiniaisiais metais praturtėjome naujais radiniais. A. Girininkas 1980 m. rytiniame Kretuono ežero, Svenčionių raj., krante aptiko 6 Narvos kultūros žmonių kapus (žr. p. 5—9), o V. Kazakevičius 1981 m. Plinkaigalio, Kėdainių raj., III—VIII a. kapinyne iškasė 2 neolitinius greičiausiai virvelinės keramikos ir laivinių kovos kirvių kultūros žmonių kapus. 1983 m. aptiktas dar 1 neolitinis kapas Plinkaigalyje (žr. p. 15). A. Butrimo 1981—1983 m. Duonkalnyje, Telšių raj., atkasti kapai atstovauja vėlyvajam neolitui, Pamarių kultūrai, ir lyg vainikuoją paskutiniųjų metų Lietuvos akmens amžiaus antropologinius radinius. Nors jie dar gana kuklūs, tačiau vis dėlto jau galima nors apytiksliai aptarti visų Lietuvos neolito kultūrų žmonių fizinį tipą, pasamprotauti apie jų vietą to paties laikotarpio Rytų Pabaltijo fone. Toks ir yra šio darbo uždavinys.

Kraniometrijai tiko 7 asmenų kaukolės ar jų fragmentai (3 lent.), osteometrijai — 10 asmenų geriau ar prasčiau išlikę griaučiai (7 lent.)*. Arabiškais skaičiais lentelėse žymimi 1981—1982 m. iškastų kapų numeriai, o romėniškais — iš 1983 m. suardytų kapų medžiagos identifikuotų asmenų numeriai. Virvytės ir Rešketos santakos (Patilčio) kaukolės radimvietė yra vos per kelis kilometrus nuo Duonkalnio, tad visai natūralu ją nagrinėti kartu su Duonkalnio radiniais, kuriuos restauravo šių eilučių autorius.

Visos kaukolės yra vidutinio ilgio (1 g-op), platokos (8 eu-eu) smegeninės (3 lent.). Krinta į akis dominuojanti mezobrachikranija (smegeninė pusapvalė arba apvali). Antai iš 4 kaukolių, kurių buvo galima apskaičiuoti smegeninės rodiklį (8 : 1), 1 (k. Nr. 1) yra brachikraninė, 2 (k. Nr. 2 ir 3) — mezokraninės ir tik 1 — dolichokraninė (pailga). Bendra smegeninės forma nuo Duonkalnio kaukolių nelabai skiriasi ir rešketišė; ji taip pat brachikraninė. Smegeninės aukštis labai nevienodas: 2 (17 ba-b) kaukolių (k. Nr. 1 ir 2) ji aukšta, 1-os (k. Nr. 3) — žema. Rešketos kaukolė aukšta smegenine artimesnė dviem pirmosioms. Skliauto strėlinio lanko atskirų segmentų santykis europidinis: dominuoja momens (27 b-1) ir kaktos (26 n-b) atkarpos, o pakaušio (28 l-o) yra pati trumpiausia. Tas pats pasakytina ir apie Rešketos kaukolę.

Veido plotį (45 zy-zy), deja, pavyko išmatuoti tik 2 moterų kaukolėms. Vienos jįs vidutinis,

* Medžiaga saugoma Vilniaus valst. V. Kapsuko universiteto Medicinos fakulteto anatomijos, histologijos ir embriologijos katedros osarijuje.

kitos — labai didelis. Galima buvo nustatyti tik vienos kaukolės veido viršaus aukštį (48 n-pr), ir jis laikytinas vidutiniu. Sprendžiant iš veido viršaus rodiklio (48:45), veidas buvęs vidutinio aukščio ir pločio, mezeninis. Apie Duonkalnio gyventojų veido detales galime kalbėti, remdamiesi tik viena kaukole. Vis dėlto galima pasakyti, kad jos akiduobės platokos (51 mf-ek) ir žemokos (52), mezokonchinės (52:51), nosis vidutinio pločio (54) ir aukščio (55 n-ns), mezorininė (54:55). Kaip moteriai 25° nosies kampą (75/1) reikia laikyti dideliu, o šaknies išvešėjimo rodiklius — dakrialinį (DS:DC) ir simotinį (SS:SC) — vidutiniais (pav. 30).

Rasinei diagnostikai labai svarbūs horizontalios veido profiliuotės požymiai — nazomaliarinis (77 < nm) ir zigomaksiliarinis (< zm') kampai, ypač tyrinėjant Rytų Pabaltijo neolito antropologinę medžiagą, kurioje pasitaiko kaukolių suplokštėjusiu veido viršumi ir vidurine dalimi (dideli nazomaliarinis ir zigomaksiliarinis kampai). Pavyko išmatuoti 2 kaukolių nazomaliarinį kampą: vienos (k. Nr. 1) pasaulio mastu jis vidutinių reikšmių (142,2°), kitos (II asmens) — mažas (136,6°). Taigi nėra pagrindo kalbėti apie duonkalniškių veido viršaus suplokštėjimą. Sprendžiant iš kampo Nr. 1 kaukolės mažos zigomaksiliarinio kampo reikšmės (125,1°), ir vidurinė duonkalniškių veido dalis buvo gana griežtai profiliuota.

Norėdami gauti bendresnę Pamarių kultūros žmonių antropologinį paveikslą, nutarėme iš fragmentiškos Duonkalnio medžiagos ir Rešketos kaukolės sudaryti vyriškų kaukolių seriją, kad galėtume ją palyginti su to paties laiko Rytų Pabaltijo medžiaga. Tuo tikslu moterų kaukolių matmenis dauginome iš lytinio dimorfizmo koeficientų (65, p. 123—125), taip paversdami jas pseudovyriškomis. Sitais sudarytai jungtinei Pamarių kultūros žmonių vyriškų ir pseudovyriškų kaukolių serijai (4 lent.) būdingi didoki smegeninės matmenys — ilgis, plotis bei aukštis — mezokranija, platus vidutinio aukščio mezeninis veidas, plačios, žemos, chamekonchinės akiduobės, vidutinio pločio ir aukščio mezorininė nosis, saikingai atsikišusi veide, ir vidutiniškai išvešėjusi jos šaknis. Horizontali abiejų veido aukštų profiliuotė gana griežta. Išvardytos savybės leidžia Duonkalnio ir Rešketos žmones laikyti vienu europidų rasės variantu.

Pamarių, arba Žucevo, kultūros žmonių kauklų apskritai rasta labai nedaug, o ir jie fragmentiški arba dingę per Antrąjį pasaulinį karą; taigi tiesioginės medžiagos palyginimui beveik nėra. Šios kultūros žmonių griaučių dalių aptikta Žuceve, Suchačiuje, Tolkmicke, Rasytėje, Nidoje ir Juodkrantėje (43). Deja, apie Žucevo

radinių antropologinį tipą turime tik užuominų, būtent, kad ten rastos vyro ir moters kaukolės buvusios mezokraninės (66, p. 7). Kasparaus vietovėje prie Gdansko aptikta kaukolė, vienu tyrinėtojų skiriama šukinės duobelinės (67, p. 126), kitų virvelinės (66, p. 3) keramikos gamintojui, bet greičiausiai Pamarių kultūros žmogaus, buvo taip pat mezokraninė (66, p. 6). Labai charakteringa, kad ir Perkūnove (56), kuris datuojamas ankstyvuojančiu neolitu (nors galėtų siekti ir Pamarių kultūros laikus), išskaita moters kaukolė buvo griežtai brachikraninė. Tokių pat būta ir Cedmaro (Serovo) žmonių, apie kuriuos galima spręsti tik iš nuotraukos (15, pav. 52, 53). Nors abejojama Cedmaro kaukolės datuote (68, p. 335), o ir pats archeologinių paminklų kompleksas yra kelių laikotarpių (40), vėlyviausi radiniai siekia Pamarių kultūros laikus. Tačiau, kaip matome, Cedmaro žmonės dera prie mezobrachikraninių Pamarių kultūros žmonių. Būtų gerai, jeigu iš paskelbtos buv. Rytų Prūsijos kultūrinės priklausomybės prasme labai supainiotos antropologinės medžiagos (68) pavyktų atrinkti kaukoles, tikrai ar bent tikėtinai priklausančias Pamarių kultūros žmonėms. Tai specialių tyrimų objektas. Dabar turimais duomenimis, Pamarių kultūros žmonės, be abejonės, buvo mezobrachikraniški, o daugiau nieko apie juos negalima pasakyti.

Norėdami pažiūrėti, kaip šios kultūros žmonių kaukolės atrodo tarp kitų Lietuvos neolito serijų, sugretinome atskirų kultūrų kaukolių serijas (4 lent.). Krinta į akis tai, kad Pamarių kultūros serija bendru smegeninės dydžiu bei forma artima Narvos kultūros žmonių kaukolėms, bet skiriasi nuo jų ryškesne veido profiliuote, o nuo Turlojiškės kaukolės — ir platesniu veidu. Nuo ankstyvųjų virvelininkų (laivinių kovos kirvių kultūros) serijos duonkalniškiai skiriasi smegeninės gracilumu, mezokranija, platesniu ir žemesniu veidu, tačiau abi serijas artina veido detalės ir panašus jo profiliuotės laipsnis. Susidaro įspūdis, kad fizinėmis savybėmis Pamarių kultūros žmonės yra kažkur tarp Narvos ir laivinių kovos kirvių kultūros žmonių; vienomis labiau artėja prie pirmųjų, kitomis — prie antrųjų.

To paties laikotarpio Rytų Pabaltijo ir kaimyninių sričių palyginamoji kraniloginė medžiaga (5 lent.) gana marga, tačiau joje galima įžiūrėti 2 svarbiausius antropologinius tipus. Vienas — labai masyvus, dolichokraninis, platakos, griežtai profiliuoto veido tipas, aptinkamas nuo pat ankstyvojo neolito, kaip Narvos kultūros žmonių pagrindas bei ankstyvojo Karelijos neolito (Elnių salos) žmonių komponentas, o vėliau — kaip dominuojantis laivinių kovos kirvių kultūros žmonių antropologinis tipas. Ant-

3 LENTELĒ. DUONKALNIO IR REŠKETOS KAUKOLIŲ INDIVIDUALŪS MATMENYS

Metrika ir požymio Nr. pagal Martiną	Duonkalnis						Rešketa *	
	k. 1	k. 2	k. 3	k. 4	k. 6	I		II
AHE inv. Nr.	1191	1417	1418	1419A	1419B	1421A	1421B	—
Lytis	♀	♂	♀	♂	♀	♂	♀	♀
Amžius	≈ 20	20—25	25—30	50—55	35—40	30—40	20—25	?
1 g-op	177	189	186	—	—	—	184	169
2 g-i	174	188	177	—	—	—	—	—
5 n-ba	96	—	—	—	—	—	—	—
7 ba-o	34	—	—	—	—	—	—	—
8 eu-eu	142	147	145	—	—	—	—	—
9 ft-ft	92	102	90	—	—	102	130	141
10 co-co	114	125	113	—	—	—	94	91
11 au-au	116	—	126	—	—	—	111	117
12 ast-ast	109	118	115	118	—	—	—	110
16 f-n magnum pl.	28	—	31	—	—	—	106	—
17 ba-b	134	139	126	—	—	—	—	—
20 po-b	115	121	110	—	—	—	—	140
23 g-op (∪)	502	535	517	—	—	—	—	110
24 po-b-po (∪)	305	325	299	—	—	—	—	496
25 n-o (∪)	365	385	—	—	—	—	—	—
26 n-b (∪)	125	135	119	—	—	—	—	353
27 b-l (∪)	120	141	135	—	—	128	121	135
28 l-o (∪)	120	109	—	—	—	—	112	122
29 n-b	108	117	103	119	—	—	—	96
30 b-l	108	126	117	—	—	110	105	111
31 l-o	102	92	—	100	—	—	103	105
32 n-m-OAE	88	—	—	—	—	—	—	85
g-m-OAE	79	—	—	—	—	—	—	—
33 l-o-OAE	118	—	—	—	—	—	—	—
33(1) l-i-OAE	89	—	—	—	—	—	—	—
33(2) o-i-OAE	32	—	—	—	—	—	—	—
33(4)	121	—	—	—	—	—	—	—
38 talpa **	1359	1569	1375	—	—	—	—	1306
40 ba-pr	99	—	—	—	—	—	—	—
43 fmt-fmt	103	112	106	—	—	109	103	—
45 zy-zy	126	—	137?	—	—	—	—	—
47 n-gn	109	—	—	—	—	—	—	—
48 n-pr ***	65	—	—	—	—	—	—	—
48(2) pr-gn	44	—	—	—	—	—	—	—
48(3) maxilla a.	40	—	—	—	—	—	—	—
50 mf-mf	18	—	—	—	—	—	—	—
51 mf-ek	42,5	—	—	—	—	—	—	—
51(a) d-ek	41	—	—	—	—	—	—	—
52 orbita a.	32,5	—	—	—	—	—	—	—
54 nosies pl.	24,5	—	24,5	—	—	—	—	—
55 n-ns	48,5	—	—	—	—	—	—	—
60 pr-alv	53	—	—	—	—	—	—	—
61 ekm-ekm	61	—	—	—	—	—	—	—
62 ol-sta	44	—	—	—	—	—	—	—
63 enm-enm	38	—	40	—	—	—	—	—
65 kdl-kdl	113	—	117	—	100	—	—	—
66 go-go	94	111	102	—	81	—	—	—
67 ml-ml	41	47	42	—	41	—	—	—
68	81	—	80	—	76	—	—	—
68(1)	105	—	102	—	98	—	—	—
69 id-gn	32	—	—	—	33	—	—	—
69(2)	28	30	27	33	26	—	—	—
69(3)	12	11	9,5	11,5	11	—	—	—
70	59	—	62	—	53	—	—	—
70(a)	56	—	61	—	50	—	—	—
71	35	—	33	—	34	—	—	—
72 n-pr-OAE	78	—	—	—	—	—	—	—
75(1)	25	—	—	—	—	—	—	—
79	121	—	116	—	120	—	—	—
43(1) fmo-fmo	98	—	—	—	—	—	97,5	—
n nuo fmo-fmo	16,8	—	—	—	—	—	19,4	—
77 < nm	142,2	—	—	—	—	—	136,6	—

Metrika ir požymio Nr. pagal Martiną	Duonkalisnis						I	II	Rešketa *
	k. 1	k. 2	k. 3	k. 4	k. 6				
zm'-zm'	95	—	—	—	—	—	—	—	
ss nuo zm'-zm'	24,7	—	—	—	—	—	—	—	
∠ zm'	125,1	—	—	—	—	—	—	—	
49(a) DC	21,3	—	—	—	—	—	—	—	
DS	9,3	—	—	—	—	—	—	—	
DS : DC	45,1	—	—	—	—	—	—	—	
57 SC	9,2	—	—	—	—	—	—	—	
SS	3,3	—	—	—	—	—	—	—	
SS : SC	35,5	—	—	—	—	—	—	—	
fossa canina	3,4	—	—	—	—	—	—	—	
I ₁ 8 : 1	80,2	77,8	78,0	—	—	—	70,6	83,4	
I ₃₉ 48 : 45	51,6	—	—	—	—	—	—	—	
I ₄₂ 52 : 51	76,5	—	—	—	—	—	—	—	
I ₄₈ 54 : 55	50,5	—	—	—	—	—	—	—	

* J. Žilinsko (1931) duomenys.

** Talpa apskaičiuota Pirsono metodu.

*** Apatinis prosthion taškas, arba alveolare pagal V. Aleksejevą ir G. Debecą (1964).

4 LENTELĖ. ĮVAIRIŲ LIETUVOS NEOLITO KULTŪRŲ ŽMONIŲ KRANILOGIJA
(VYRIŠKOS IR PSEUDOVIYRIŠKOS KAUKOLĖS)

Nr. pagal Martiną	Požymio pavadinimas	Ankstyvasis ir vidurinis neolitas		Vėlyvasis neolitas	
		Nemuno kultūra (Turlojiškė) K. Mark, 1956 *	Narvos kultūra (Kretuonas)	Kovos kirvių kultūra (Plin- kaigalis, Vers- vai)	Pamarių kultūra (Duonkalisnis, Rešketa)
1	Smegeninės ilgis	184,0(1)	186,0(3)	199,5(4)	188,0(5)
8	Smegeninės plotis	148,0(1)	141,0(3)	141,2(4)	145,0(5)
8 : 1	Smegeninės rodiklis	80,4(1)	75,8(3)	70,8	77,2(5)
17	Smegeninės aukštis	145,0(1)	130,5(2)	137,0(3)	139,5(4)
9	Mažiausias kaktos plotis	94,0(1)	99,3(3)	96,2(4)	96,2(5)
45	Veido plotis	131,0(1)	143,0(1)	136,2(3)	141,0(2)
48	Veido viršaus aukštis	62,0(1)	—	76,0(2)	70,0(1)
48 : 45	Veido viršaus rodiklis	47,3(1)	—	59,1(1)	51,8(1)
51	Akiduobės plotis	40,5(1)	—	44,3(3)	44,2(1)
52	Akiduobės aukštis	30,0(1)	—	33,7(3)	32,5(1)
52 : 51	Akiduobės rodiklis	74,1(1)	—	76,3(3)	73,5(1)
54	Nosies plotis	25,5(1)	26,0(2)	25,2(3)	25,5(2)
55	Nosies aukštis	47,0(1)	—	53,2(3)	51,5(1)
54 : 55	Nosies rodiklis	54,2(1)	—	47,4(3)	49,5(1)
75(1)	Nosies kampas	21,0(1)	—	24,0(1)	25,0(1)
DS : DC	Dakrialinis rodiklis	—	—	60,1(1)	45,8(1)
SS : SC	Simotinis rodiklis	—	—	44,5(1)	43,5(1)
77	Nazomaliarinis kampas	144,9(1)	142,9(1)	140,7(3)	139,4(2)
∠ zm'	Zigomaksiliarinis kampas	132,7(1)	—	123,0(2)	125,1(1)

* 1984 m. kaukolė buvo iš naujo restauruota ir permatuota, todėl kai kurie matmenys skiriasi nuo K. Mark nustatytųjų.

rasis — tai, daugumos autorių (69; 51) many-
mu, metisinės kilmės žymiai gracilesnis, mezo-
brachikraninis, platoko, žemo ir suplokštėjusio
veido tipas, susekamas kaip Narvos kultūros
žmonių priemaiša ir kaip dominuojantis tipas
Karelijos ankstyvajame neolite ir Rytų Pabal-
tijos vėlyvajame neolite — tarp šukinės duobelinės
keramikos gamintojų. Tačiau Pamarių kul-
tūros žmonės nepriklauso nė vienam iš jų.

Norėdami apibrėžti Duonkalnio ir Rešketos
žmonių vietą antropologiniame Rytų Pabaltijos
ir kaimyninių sričių neolito fone, apskaičiuo-
me Penrouzo apibendrinto atstumo koeficientus
tarp visų serijų, pateiktų 4 ir 5 lentelėse. Gaila,
kad kai kurios serijos fragmentiškos ir jų ne-
buvo įmanoma sugretinti pagal visus kranio-
metrinius požymius. Vienodumo dėlei reikėjo
tenkintis vos 7 požymiais (galvos rodiklis ne-

5 LENTELĖ. RYTŲ PABALTIJO IR KAIMYNINIŲ SRIČIŲ NEOLITO Palyginamoji kraniologija (vyrų kaukolės)

Požymio Nr. pagal Martiņą	Zveiniekai, Latvija, ankstyvasis neolitas, Narvos kultūra (R. Denisova, 1975)		Elnių sala, Karelija, mezolito pabaiga—neolito pradžia (V. Jakimovas, 1960, R. Denisova, 1975)		Zveiniekai, Latvija, vėlyvasis neolitas, šukinės duobelinės keramikos kultūra (R. Denisova, 1975)	Estija, vėlyvasis neolitas, šukinės duobelinės keramikos kultūra (K. Mark, 1956)	Estija, vėlyvasis neolitas, laivinių kovos kirvių kultūra (K. Mark, 1956)	Fatjanovo kultūra (R. Denisova, 1975)
	Dolichokraninis variantas	Mezokraninis variantas	Dolichokraninis variantas	Mezokraninis variantas				
1	193,5(10)	182,5(4)	190,8(8)	186,6(22)	188,1(35)	179,8(5)	195,4(5)	195,7(42)
8	136,9(10)	141,0(4)	138,9(7)	142,6(20)	142,0(38)	146,0(6)	137,2(5)	136,6(42)
8:1	70,8(10)	77,3(4)	72,9(7)	76,6(20)	75,4(35)	81,2(5)	70,3(5)	69,9(42)
17	145,2(10)	143,5(4)	—	—	139,3(32)	134,0(3)	140,7(3)	136,8(30)
9	98,3(11)	102,0(4)	99,9(8)	97,6(21)	99,3(36)	95,0(7)	97,5(4)	97,9(40)
45	138,8(9)	140,0(3)	138,7(6)	144,2(17)	139,9(27)	137,0(6)	136,5(2)	134,4(35)
48	72,0(9)	69,3(3)	71,6(5)	71,1(16)	69,5(28)	69,8(5)	74,6(5)	71,3(35)
48:45	51,9(8)	49,6(3)	56,5(5)	49,3(15)	50,3(22)	51,3(4)	54,7(2)	53,2(33)
51	44,6(8)	45,0(3)	—	—	44,2(35)	—	—	43,8(37)
52	34,3(8)	32,7(3)	34,7(7)	33,6(17)	32,4(34)	—	32,6(5)	34,1(37)
52:51	76,8(7)	72,8(3)	75,5(7)	75,2(16)	73,4(33)	80,4(5)	72,5(4)	78,0(37)
54	24,8(9)	25,8(3)	24,8(4)	25,4(17)	25,4(28)	—	26,8(6)	24,9(35)
55	54,1(8)	52,3(3)	—	—	51,8(29)	—	—	52,8(36)
54:55	45,8(7)	49,4(3)	47,2(4)	47,9(16)	49,0(28)	46,2(6)	50,2(5)	47,3(35)
75(1)	33,6(5)	29,0(2)	27,4(5)	25,8(13)	28,9(21)	—	29,3(3)	34,0(32)
DS:DC	58,9(7)	51,7(2)	—	—	59,9(20)	44,0(1)	58,0(3)	61,6(22)
SS:SC	55,3(5)	47,9(2)	55,6(6)	42,8(11)	50,9(22)	38,6(2)	49,8(3)	54,1(28)
77	135,2(7)	143,4(4)	137,9(6)	147,0(16)	141,9(27)	144,4(7)	133,5(3)	136,4(34)
∠ zm'	119,8(6)	128,7(5)	123,8(5)	137,1(14)	130,1(19)	134,0(2)	—	126,4(23)

6 LENTELĖ. Penrouzo apibendrinto atstumo koeficientai tarp Lietuvos neolito atskirų kultūrų žmonių ir palyginamosios medžiagos

Kaukolių serija	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Duonkalnis											
2. Plinkaigalis	0,71										
3. Kretuonas	0,84	1,37									
4. Turlojiškė	1,62	2,92	3,79								
5. Zveiniekai (ankstyvasis neolitas, dolichokraninis variantas)	0,87	1,05	2,45	2,26							
6. Zveiniekai (ankstyvasis neolitas, mezokraninis variantas)	0,70	1,95	1,26	0,88	1,29						
7. Zveiniekai (vėlyvasis neolitas, šukinė duobelinė keramika)	0,17	0,73	0,55	1,56	0,89	0,36					
8. Estijos šukinės duobelinės keramikos kultūra	0,84	2,08	0,76	2,41	3,27	1,18	0,79				
9. Estijos laivinių kovos kirvių kultūra	0,92	0,74	2,42	3,61	0,20	2,03	1,07	3,23			
10. Fatjanovo kultūra	0,83	0,32	1,43	3,17	0,55	1,67	0,69	2,58	0,22		
11. Elnių sala (mezokraninis variantas)	0,50	0,93	0,54	1,95	1,87	0,59	0,29	0,51	2,38	1,60	
12. Elnių sala (dolichokraninis variantas)	0,42	0,61	0,46	1,56	0,14	0,74	0,23	1,84	0,41	0,28	1,01

jėjo), kuriuos buvo galima nustatyti pačiai fragmentiškesniausiai Lietuvos neolito serijai — iš Kretuono (4 lent.). Penrouzo koeficientų matrica (6 lent.) išėjo gana marga. Antai pats didžiausias atstumas (3,79 — tarp Kretuono ir Turlojiškės kaukolių) yra net 27 kartus didesnis už mažiausią atstumą (0,14 — tarp Zveiniekų ankstyvojo neolito dolichokraninio ir Elnių salos dolichokraninio varianto kaukolių). Tai byloja apie ryškią serijų diferenciaciją.

Ir iš tikrųjų, atlikus Penrouzo koeficientų matricos klasterinę analizę (pav. 31), aiškiai skiriasi 2 serijų klasteriai (kekės). Mažesni

sudaro visos griežtai dolichokraninės serijos: Zveiniekų ir Elnių salos dolichokraniniai variantai, Estijos laivinių kovos kirvių kultūros, Fatjanovo kultūros ir Plinkaigalio žmonės. Antras, didesnis, klasteris jungia visas mezobrachi-kranines Rytų Pabaltijo ir kaimyninių sričių serijas: Zveiniekų ankstyvojo neolito ir Elnių salos mezokraninius variantus, Latvijos ir Estijos šukinės duobelinės keramikos, taip pat Kretuono, Duonkalnio ir Turlojiškės žmones. Keistoka, kad Turlojiškės kaukolė, brachikranija ir plokštoku veidu išties artima šiam klasteriui, atsidūrė lyg ir šalia jo. Matyt, atstumą tarp

7. LENTELĖ. LIETUVOS PAMARIŲ KULTŪROS IR LATVIJOS VĒLYVOJO NEOLITO ANTROPOLOGINIŲ RADINIŲ SUGRETINIMAS (VYRISKOS KAUKOLĖS)

Nr. pagal Martina	Požymio pavadinimas	Duonkalnis ir Rešketa	Latvijos vėlyvasis neolitas	
			su baltiškąs laidosenos elementais (Kreičių k. Nr. 5*, 12, 16*, 23 ir Zveiniekų k. Nr. 271, 275, 276)	šukinė duobelinė keramika (Zveiniekų, be k. Nr. 271, 275 ir 276)
1	Smegeninės ilgis	188,0(5)	185,8(6)	188,4(33)
8	Smegeninės plotis	145,0(5)	146,6(6)	141,7(36)
8:1	Smegeninės rodiklis	77,2(5)	79,1(6)	75,1(33)
17	Smegeninės aukštis	139,5(4)	139,6(3)	139,1(31)
45	Veido plotis	141,0(2)	141,7(5)	140,0(25)
48	Veido viršaus aukštis	70,0(1)	71,7(4)	69,4(27)
48:45	Veido viršaus rodiklis	51,8(1)	50,2(3)	50,3(22)
75(1)	Nosies kampas	25,0(1)	32,3(3)	28,6(15)
DS:DC	Dakrialinis rodiklis	45,8(1)	62,2(3)	60,1(18)
SS:SC	Simotinis rodiklis	43,5(1)	47,1(4)	50,8(20)
77	Nazomaliarinis kampas	139,4(2)	141,2(5)	142,0(25)
∠ zm'	Zigomaksiliarinis kampas	125,1(1)	129,9(2)	130,1(17)

* Perskaičiuoti moterų matmenys.

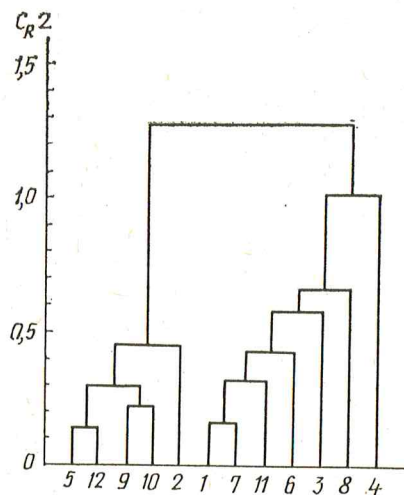
jos ir kitų klasterio dėmenų perdėtai padidino nepaprastai didelis šios kaukolės smegeninės aukštis (4 lent.), kurį greičiausiai reikėtų laikyti individualiu jos bruožu.

Antra vertus, nors Duonkalnio ir Rešketos kaukolės priklauso antrajam klasteriui (pav. 31), vis dėlto jų negalima laikyti tapačiomis šukinės duobelinės keramikos kultūros žmonių kaukolėms ir mezokraniniam ankstyvojo neolito variantui jau vien dėl to, kad jų veidas, o ypač vidurinė jo dalis, daug ryškiau profiliuota (4 ir 5 lent.). Lietuvos Pamarių kultūros žmonės artimiausi Latvijos vėlyvojo neolito žmonėms. Ir tai visai nenuostabu. Didžiausi šio laikotarpio Latvijos archeologiniai paminklai etniškai yra mišrūs, nors ir vyrauja šukinės duobelinės keramikos kultūros kapai. Antai Kreičių kapinyne skiriama II kapų grupė (33, p. 17) yra su baltiškąs laidosenos elementais, o Zveiniekų kapinyne IV (12, p. 20—23) artima virvelinės keramikos kultūros paminklams. A. Butrimo (žr. p. 48) manymu, iš tų vėlyvojo neolito kapų, kuriuose palaidotų žmonių indi-

vidualius kranimetrinius duomenis paskelbė R. Denisova (51, p. 70—73, 322—333), Kreičių kapų Nr. 5, 12, 16, 23 ir Zveiniekų kapų Nr. 271, 275 ir 276 laidosena primena Duonkalnio laidoseną. Vis dėlto, apskaičiavę tik nurodytuose kapuose palaidotųjų kranimetrinius rodiklius (7 lent.), laukto jų tapatumo su Duonkalnio ir Rešketos žmonių analogiškais rodikliais negavome. Nors Latvijos vėlyvojo neolito žmonės, kuriems būdingi baltiški laidosenos elementai, smegeninės ir veido forma labai priartėja prie Lietuvos Pamarių kultūros žmonių, tačiau jų veidas tebėra beveik toks pat suplokštėjęs kaip ir Zveiniekų vėlyvojo neolito šukinės duobelinės keramikos kultūros žmonių. Taigi Latvijos vėlyvojo neolito žmonės iš dabar žinomų baltiškąs ir finiškos kultūros paminklų atstovauja tam pačiam metisiniam protolaponoidiniam antropologiniam tipui.

Iš to, kas pasakyta, kyla 2 Lietuvos teritorijos baltų etnogenezei svarbios mintys.

Pirma, nors Narvos ir Nemuno kultūrų žmonės antropologiškai buvo mišrūs, o į jų genų fondą gal ir buvo įsilieję šiek tiek protolaponoidinio elemento (Turlojiškės, iš dalies Kretuono kaukolės), tačiau jis, atrodo, negalėjo lemti vėlyvojo neolito žmonių antropologinio tipo, nes jo veidas nėra suplokštėjęs, taigi neturi esminių to elemento savybių. Vien su rytinės kilmės protolaponoidiniu elementu, kuris greičiausiai

31 pav. Duonkalnio kaukolės Rytų Pabaltijo ir kaimyninių sričių neolito kranologinės medžiagos fone (Penrouzo koeficientų klasterizacijos rezultatai): 1 — Duonkalnis, 2 — Pliinkaigalis, 3 — Kretuonas, 4 — Turlojiškė, 5 — Zveiniekai (ankstyvasis neolitas, dolichokraninis variantas), 6 — Zveiniekai (ankstyvasis neolitas, mezokraninis variantas), 7 — Zveiniekai (vidurinis ir vėlyvasis neolitas, šukinės duobelinės keramikos kultūra), 8 — Estijos šukinės duobelinės keramikos kultūra, 9 — Estijos laivinių kovos kirvių kultūra, 10 — Fatjanovo kultūra, 11 — Elnių sala (mezokraninis variantas), 12 — Elnių sala (dolichokraninis variantas)

8 LENTELE. DUONKALNIO RADINIŲ OSTEOMETRIJA (INDIVIDUALUS MATMENYS)

Nr. pagal Martina	k. I (♀)		k. 2 (♂)		k. 3 (♀)		k. 4 (♂)		k. 6 (♀)		k. 7 (♂?)		I (♂)		II (♀)		III (♂)		V (♂)		
	K	D	K	D	K	D	K	D	K	D	K	D	K	D	K	D	K	D	K	D	
Žastikaulis—humerus																					
1	256	261	331	330	—	—	319	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
2	254	261	327	330	—	—	316	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
3	39	41	51	51	—	—	47	—	—	—	—	48	—	—	—	—	—	—	—	—	
4a	49	49	63	62	55	54	62	63	50	—	—	58	—	—	52	52	—	—	—	56	
5	18	18	23	24	21	22	24	25	19	18	23	24	23	24	19	19	—	21	—	22	
6	15	14	18	18	16	15	18	19	13	13	17	17	20	19	14	14	—	19	—	18	
7	54	55	70	69	60	62	68	69	52	53	66	67	69	68	53	53	—	67	—	62	
8	114	113	—	143	—	—	144	—	—	—	—	142	—	—	—	—	—	—	—	—	
9	35	34	—	45	—	—	40	—	—	—	—	44	—	—	—	—	—	—	—	—	
10	35	35	48	49	—	—	44	—	—	—	—	46	—	—	—	—	—	—	—	—	
Stipinkaulis—radius																					
1	193	195	243	245	—	233	245	236	183	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
2	182	182	228	228	217	218	225	223	176	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
3	34	33	42	48	39	40	42	44	33	31	—	43	—	—	—	—	—	—	—	—	
4	12	12	17	18	15	15	16	16	12	12	—	16	—	—	—	—	—	—	—	—	
5	9	9	13	12	11	11	12	12	8	7	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—	
Alkūnkaulis—ulna																					
1	221	219	267	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
2	181	180	221	—	210	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
3	31	31	37	—	36	—	40	—	35	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
11	10	10	13	—	13	13	14	—	11	11	—	13	13	—	—	—	—	—	—	—	
12	11	11	17	—	17	17	18	—	13	12	—	16	18	—	—	—	—	—	—	—	
13	15	16	22	22	19	19	17	—	15	—	20	20	22	22	—	—	—	—	—	—	
14	18	16	24	24	23	23	20	—	18	—	20	21	23	23	—	—	—	—	—	—	
Slaunikaulis—femur																					
1	363	363	449	445	425	419	450	—	—	352	—	—	—	—	385	—	—	—	—	—	
2	360	361	445	440	425	418	447	—	—	349	—	—	—	—	383	—	—	—	—	—	
5	298	297	360	360	344	348	356	—	—	—	—	—	338	—	305	—	—	—	—	—	
6	24	24	31	30	27	27	31	31	24	25	29	29	28	29	23	26	26	25	—	—	
7	23	23	30	29	24	24	28	28	21	22	29	28	27	28	24	27	27	27	—	—	
8	72	74	97	94	82	83	90	90	72	73	87	89	87	88	73	82	83	82	—	—	
9	28	28	37	35	30	31	34	34	26	27	—	—	34	34	30	32	32	35	—	—	
10	21	20	27	26	23	23	26	26	20	20	—	—	26	25	21	24	24	25	—	—	
18	37	37	47	47	—	—	44	45	—	—	—	—	—	—	38	—	—	—	—	—	
19	38	38	48	47	—	44	44	45	—	37	—	—	—	—	39	47	—	—	—	—	
20	120	121	151	146	—	—	141	141	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
21	65	66	82	81	—	75	—	—	—	—	—	—	77	78	68	—	—	—	—	—	
Blauzdikaulis—tibia																					
1	297	295	367	368	—	—	—	—	—	295	—	—	—	—	319	—	—	—	—	—	
1a	300	297	372	372	—	—	—	—	—	298	—	—	—	—	326	—	—	—	—	—	
3	60	60	78	77	72	—	75	—	59	—	—	—	72	64	—	—	—	—	—	—	
8	22	23	32	34	33	32	—	35	23	23	—	30	29	30	26	26	29	29	—	—	
8a	25	26	37	39	36	36	—	38	27	28	—	34	—	36	27	—	—	—	—	—	
9	18	18	23	24	18	19	—	23	16	17	—	21	22	23	17	17	18	19	—	—	
9a	18	18	25	24	22	21	—	23	14	19	—	21	—	24	19	—	—	—	—	—	
10	62	64	88	86	83	81	—	88	66	66	—	85	83	85	68	—	76	77	—	—	
10b	58	59	78	76	—	69	—	76	58	61	—	77	80	77	63	—	—	—	—	—	
Seivikaulis—fibula																					
1	292	287	362	365	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	

9 LENTELĖ. IŠ GALŪNIŲ ILGŪJŲ KAULŲ REKONSTRUOTAS DUONKALNIO IR REŠKETOS ŽMONIŲ ŪGIS

Rekonstrukcijos metodas	Duonkalisnis						Rešketa	M♂	M♀
	k. 1	k. 2	k. 3	k. 4	k. 6	II			
	♀	♂	♀	♂	♀	♀			
Manuvrijės	143,9	167,5	159,6	166,7	139,0	149,8	157,5*	167,1 (2)	150,0 (5)
Telkės	147,3	169,1	158,7	167,8	148,2	153,3	—	168,4 (2)	151,9 (4)
Troter, Glezer	146,6	170,7	161,8	169,0	143,2	151,6	—	169,8 (2)	150,8 (4)
Nainio, Garmaus, Anusevičienės	146,7	168,6	159,4	166,2	143,7	150,9	—	167,4 (2)	150,2 (4)

* J. Žilinsko (1931) duomenys.

buvo svarbus Latvijos teritorijos baltų etnogenezei, nebūtina sieti Lietuvos neolito gyventojų mezobrachikranijos, nes panašios formos smegeninė jau nuo seno buvo paplitusi daug kur į pietvakarius nuo Lietuvos, t. y. ten, kur formavosi Vidurio Europos brachikraniniai tipai, kur jokių šukinės duobelinės keramikos kultūros pėdsakų neaptikta, taigi protofinų niekada ne gyventa. Žinoma, šio klausimo neįmanoma iki galo išspręsti, kol tokia kukli Lietuvos teritorijos medžiaga, kol neišnarpliota kultūrinė priklausomybė buv. Rytų Prūsijos kaukolių, kurių kraniometriniai duomenys paskelbti senojoje vokiečių literatūroje, kol neturime Lenkijos rutulinių amforų ir kitų neolito kultūros žmonių sintetinės charakteristikos. Rytų Pabaltijo pietinės dalies neolito brachikranijos ištakos gali glūdėti kaip tik čia. Tai jau atskirų tyrimų objektas.

Antra, kad ir kokia būtų Lietuvos neolito mezobrachikranijos priežastis, kol kas sukaupia antropologinė medžiaga byloja apie tai, kad pasirodžiusi ankstyvojo neolito laikotarpiu Narvos ir Nemuno kultūrų žmonių fiziniame tipe ji greičiausiai lėmė ir vėlyvojo neolito—Pamarių kultūros žmonių—fizinės savybes, o laivinių kovos kirvių gamintojai, atrodo, bus buvę tik pamarietų etnogenezės epizodas, šiek tiek paveikęs, bet nenustelbęs senojo Narvos ir Nemuno kultūrų antropologinio substrato. Pamarių kultūros žmonės buvo artimesni šių kultūrų žmonėms negu laivinių kovos kirvių gamintojams.

Duonkalnio ir Rešketos gyventojų griaučiai gana gracilūs (8 lent.): galūnių kaulų ilgis, skersmenys ir apimtys yra mažoki. Ypač gracilūs kapuose Nr. 1, 6 ir 11 palaidotų moterų griaučiai. Kaulų ilgio lateralinė asimetrija vidutinė, išskyrus kapo Nr. 1 moters žastikaulius (ryški dešiniojo persvara), Nr. 2 vyro ir Nr. 3 moters šlaunikaulius (ryški kairiojo persvara).

Iš galūnių ilgųjų kaulų rekonstruotas Pamarių kultūros žmonių ūgis (9 lent.) atrodo labai žemas, ypač moterų. Tai, žinoma, būdinga akmens amžiui. Tačiau kape Nr. 6 palaidota mo-

teris tokia maža, jog jos ūgis išeina net už normos rėmų ir gali būti patologinis. Jis labai nuveda visų moterų ūgio vidurkį, kuris yra apie 17 cm mažesnis negu vyrų. Tokių lytinių ūgio dimorfizmą reikia laikyti labai dideliu. Įdomu nurodyti ir tai, kad lietuviškomis regresijos lygtimis (J. Nainio, A. Garmaus ir O. V. Anusevičienės) atkurtas ūgis yra toks pat, kaip ir L. Manuvrijės metodu, o kitais dviem metodais (A. Telkės ir M. Troter, G. Glezer) jis išeina šiek tiek didesnis.

ODONTOLOGINĖ ANALIZĖ

I. BALČIONIENE

Žmogaus kramtomasis aparatas šiuolaikinėje etninėje antropologijoje užima gana svarbią vietą. Dantų kramtomąjį paviršius raštas labai stabilus, griežtai genetiškai fiksuotas, nepasiduodantis aplinkos poveikiui, todėl odontologiniai požymiai yra vertingi markeriai vienos ar kitos žmonių grupės biologinei istorijai tirti. Pagrindiniams odontologiniams požymiams nebūdingas epochinis kitimas, per paskutiniuosius tūkstantmečius jie liko tokie pat, nors žmogaus gyvenimo sąlygos ir keitėsi.

Ta prasme ypač vertingi akmens amžiaus Lietuvos teritorijoje aptikti radiniai, kurių odontologinė analizė yra būtina.

Iš Duonkalnio kapinyno pavyko odontologiškai ištirti 5 kaukoles (k. Nr. 1 — moteris, 20 m.; k. Nr. 2 — vyras, 20—25 m.; k. Nr. 3 — moteris, 25—30 m.; k. Nr. 5 — vaikas, 7—7,5 m.; k. Nr. 6 — moteris, 35—40 m.). Jų odontologinė charakteristika duota 10 lentelėje, iš kurios matyti, kad Lietuvos vėlyvojo neolito žmonėms buvo būdingi penkiagumburiai apatiniai pirmieji krūminiai dantys (M_1) (vyraujanti forma +5), keturgumburiai apatiniai antrieji krūminiai dantys (M_2) (vyraujanti forma x 4), neryški viršutinių pirmojo (M^1) ir antrojo (M^2) krūminių dantų redukcija; viršutiniams centriniams kandžiams (I^1) nebūdinga kastuvo forma, o šoninių kandžių (I^2) kastuvo forma neryški (1 balas); vi-